

TİBET HALILARININ KULLANIM ALANLARI
USAGE AREAS OF TIBETAN CARPETS

*Mine TAYLAN**

Özet

Çin Halk Cumhuriyeti'ne bağlı olmasına rağmen Tibet'in bağımsız bir bölge olarak oldukça eski bir tarihi ve kültürü vardır. Bölgenin doğu, batı ve orta Asya arasında kalan stratejik toprakları, tarih boyunca rakip imparatorlukların çekişmelerine sahne olmuştur. Coğrafi şartlar bölgeye ulaşımı zorlaştırdığı için toprakların büyük bir kısmı bu kargaşanın dışında kalmıştır. Yüksek bir plato üzerinde yer almasından dolayı hayvancılık gelişmiş halı üretimi için gerekli malzeme sağlanmıştır. Halılarda geometrik ve bitkisel motifler, insan ve hayvan figürleri ile bulut başlıca desen elemanlarıdır. Manastır için dokunan halılarda Budist etkiler görülmektedir. Çin halıları ile birbirlerine çok benzerler. Ancak Tibet halılarının kendine has bir düğüm tekniği vardır. Bu halılar, göçebe halkın gündelik yaşamından soyluların evlerine, manastırlardaki dini törenlerden hayvan başlıklarına kadar geniş bir kullanım alanına sahiptir. Makalede; Tibet halıları kullanım alanları açısından sınıflandırılmış ve yerel dildeki karşılığı göz önünde tutularak incelenmiştir.

Anahtar kelimeler: Çin, Tibet, halı, dokumacılık.

Abstract

Although it is a part of People's Republic of China, Tibet has an ancient history and culture as an independent region. The strategic territory of the region between east, west and central Asia has witnessed to the rivals of empires throughout history. As geographical conditions make it difficult to search the region, most of the land remained outside this turmoil. Due to its location on a high plateau, animal husbandry advanced and so the necessary materials for carpet weaving were provided. Geometric and floral motifs, human and animal figures and clouds are the main design elements in carpets. The carpets woven for the monastery have Buddhist effects. They are very

* Arş. Gör., Sakarya Üniversitesi Geleneksel Türk Sanatları Bölümü Halı-Kilim Anasanat Dalı Sakarya / TÜRKİYE minetayln@gmail.com

similar to Chinese carpets. However, Tibetan carpets have a unique knot technique. These carpets have a wide range of use from the daily life of the nomadic people to the houses of the nobles, from religious ceremonies in monasteries to animal trappings. In the article; Tibetan carpets are classified in terms of their usage areas and examined in terms of local language equivalents.

Keywords: China, Tibet, carpet, weaving.

Giriş

Tibet, tam adı ile Tibet Özerk Bölgesi, Çin Halk Cumhuriyeti'nin beş özerk bölgesinden biridir. Güneyden ve batıdan etrafını çeviren dünyanın en büyük ve en yüksek sıra dağları olan Himalayalar'dan dolayı "Dünyanın Çatısı" ve "Karlar Ülkesi" gibi kendine has isimleri vardır. Halı kuşağının (30⁰ – 45⁰ kuzey paralelleri arası) güneyinde olmasına rağmen halıcılık için uygun bir coğrafyaya sahiptir. Burada yaşayan hayvanların tüyleri, rakımın yüksek olması (4600 m.) nedeniyle uzun, ince ve parlak olduğundan hem iplik yapımında hem de boyamada iyi sonuçlar verirler. Tekstil üretimi için önemli olan bu özellik, halıcılığın gelişmesine ve halıların gündelik hayatın vazgeçilmez bir parçası olmasına sebep olmuştur. Halılar çeşitli kullanım alanları için köylerde ve atölyelerde dokunmuştur. Köylerde dokunan halılar genellikle oturma ve yatma amaçlı, atölyelerde dokunanlar ise Budist ayinlerinde kullanılan manastır halıları ve soyluların evlerinde kullandığı halılardır.

1. Tibet Halıları

Tibetliler coğrafi koşulların etkisiyle kendilerini civar bölgelerden soyutlamış olsalar da Çin ve Türkistan olmak üzere Asyalı komşularının kültürlerinden etkilenmişlerdir. Bu etkileşimin sonucu olarak Tibet halıları ile komşu bölgelerin halılarında benzer desenler görülmektedir. Özellikle Çin halıları ile renk ve desen açısından birbirlerine çok benzerler. Her iki kültürün desen elemanları Budist etkiler altında gelişmiştir. Bazı örneklerde bu halıları birbirinden ayırmak oldukça güçtür (Resim 1). Ancak Tibet halılarında kullanılan düğüm tekniği onları benzerlerinden ayırmaktadır.

Resim 1: Sol taraftan; Çin halısı, (Eiland JR ve Eiland III, 2008, s. 306), Tibet halısı (Chodrak ve Tashi, 2000, s.140).

Tibet halılarında desenler çok çeşitlilik göstermekte ve bunlar figürlü, madalyonlu, serpmeye desenli ve desensiz olmak üzere dört ana gruba ayrılmaktadır.

Hayvan figürleri arasında kaplan, kuş, ejderha ve simurg başlıca elemanlardır (Resim 2). Kaplan desenli halılar tek başına bir halı grubu oluşturacak kadar fazladır (Resim 3). Ejderha genellikle değerli bir taşı tutarken tasvir edilir. İnsan figürü, kafatası, iskelet ve yüzülmüş derilere daha çok manastır için dokunan Tantrik halılarda rastlanmaktadır (Resim 4).

Resim 2: Sol taraftan; kuş (Myers, 2009, s. 47), ejder ve simurg (Chodrak ve Tashi, 2000, s. 132).

Miine Taylan
Tibet Halılarının Kullanım Alanları

Resim 3: Yüzülmüş kaplan derisi desenli bir khaden, 19. yy. (Hali Magazine, Sayı 110, 2000, s. 7).

Resim 4: Yüzülmüş insan derisi tasvirli taht örtüsü, 76x61 cm., 18. yy. (Hali Magazine, Sayı 62, 1992, s. 09).

Madalyon; bitkisel ve geometrik olmak üzere iki çeşit kullanılmıştır (Resim 5).

Resim 5: Sol taraftan; bitkisel madalyon (Hali Magazine, Sayı 103, 1999, s. 120), geometrik madalyon (Hali Magazine, Sayı 105, 1999, s. 11).

Serpme desenli halılarda kompozisyon, geometrik ve bitkisel motiflerin yanı sıra bulut motifinin birim tekrarı ile zemine yerleştirilmesi ile oluşmaktadır. Budist sembollerden biri olan lotus çiçeği, hayat ağacı ve çeşitli meyveler ile bu meyvelerin çiçekleri başlıca bitkisel motifleri oluştururken (Resim 6); gamalı haç, sonsuz düğüm yin ve yang ile muska halılarda en çok kullanılan geometrik motiflerdir (Resim 7).

Resim 6: Sol taraftan; bulut (Hali Magazine, Sayı 98, 1998, s. 20), lotus (Hali Magazine, Sayı 75, 1994, s. 122), hayat ağacı (Hali Magazine, Sayı 54, 1990, s. 158), çiçek (Myers, 2009, s. 51).

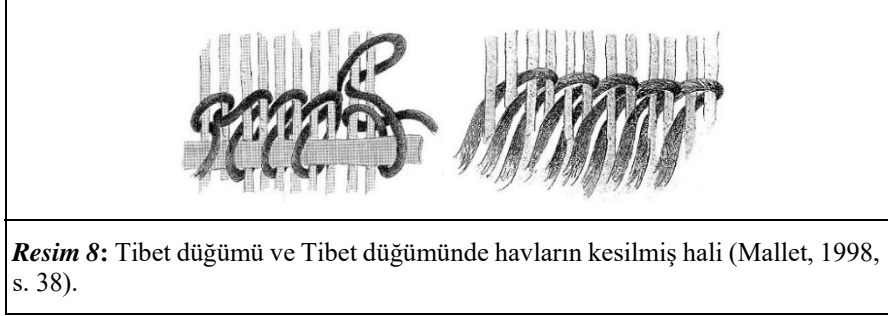

Resim 7: Sol taraftan; gamalı haç (Myers, 2009, s. 51), sonsuz düğüm (Hali Magazine, Sayı 116, 2001, s. 13), yin ve yang (Hali Magazine, Sayı 49, 1990, s. 28), muska (Hali Magazine, Sayı 49, 1990, s. 27).

Desensiz halılarda ise zemin boş bir alan olup çoğunlukla tek renktedir. Bu tip halılarda nadiren bordüre rastlanmaktadır.

Erken dönem Tibet dokumalarına yerel dilde tsukden denmektedir. Bunlar hem bele bağlamalı hem de yatay tezgahlarda dokunurlar. Sade geometrik desenler, düz zemin ve birkaç renk kullanımı karakteristiktir. Halen köylüler ve göçebeler tarafından kaba kıyafet ve kalın battaniye amacıyla dokunmaktadır. Bu dokumaların ardından dikey tezgahta dokunan drumtse adı verilen halılar geliştirilmiştir. Erken dönem dokumalarına göre renkleri ve desenleri çeşitli olan halılarda Tibet düğüm tekniği kullanılmıştır. Tibet düğümünde havları oluşturan ip, çözümlerin altından geçerek çözümlerin önüne yatay olarak yerleştirilmiş bir ölçü çubuğuna sarılır. Daha sonra çubuğa

sarılan ipler bıçakla kesilerek havlar oluşturulur (Resim 8). Asimetrik jufti düğümü olarak da bilinmektedir.

Halıların düğüm sıklığı Anadolu halılarına göre düşük olmakla beraber ortalama 1 dm²'de 230 düğüm görülmektedir (Cole, 1990, s. 24). Tibet halılarında havlar yündür ancak üç adet ipek Tibet halısının varlığı bilinmektedir (Resim 15). Halılarda çözümler yün iken atkılar pamuk, çözümler pamuk iken atkılar yün olabilmektedir (Eiland JR. Ve Eilan III, 2008, s. 338). Tibet'te koyunun yanı sıra Kaşmir keçisi, Tibet antilobu ve Yak öküzü gibi hayvanların lifleri dokumacılıkta kullanılmaktadır. Halılar 19. yüzyılın sonuna kadar tamamen doğal boyalı iken sonrasında sentetik boyalı halılar da dokunmuştur (Resim 11, Resim 15).

2. Kullanım Şekillerine Göre Tibet Halıları

Tibet'te toplumsal yapı; rahipler, soylular, yerleşik hayata geçenler ve göçebelerden oluşmaktadır. Halı dokumacılığı toplumun her kesimi için önemli bir ihtiyaçtır. Tibet halıları; gündelik hayatta kullanılan yataktan manastırdaki meditasyon halısına, soyluların evini süsleyen kapı örtülerinden at örtüsüne kadar çeşitli ebat ve şekillerde olup kullanım alanlarına göre sınıflara ayrılmaktadır.

2.1. Oturma ve Uyuma Amaçlı Kullanılan Halılar

2.1.1.Khaden

Boyutları yaklaşık 90x150-180 cm. ebatlarında olan bu halılar Tibet halılarının en genel tipini oluştururlar. (Resim 3, Resim 9, Resim 10). Gündüzleri üzerinde oturulurken geceleri ise yatak olarak kullanılmakla beraber, kolay taşınabilir olduklarından piknik örtüsü işlevi de görürler. Bu halıların üzerinde ayakta dahi durulmazken, yalnızca oturma ve uyuma amaçlı dokunduklarından diğer halılara göre sade ve açık renklidirler (Wild, 2011). Ayrıca yeni yıl kutlamaları, düğünler ve diğer özel günlerde de kullanılmaktadır. Manastırlar ya da soylu aileler için dokunan halıların desenleri daha yoğun ve karmaşık olmaları açısından farklıdır (Resim 9).

Resim 9: Tsang ailesine ait doğal boyalı bir khaden, yün atkı ve çözgü, 142x75 cm., 20.yy. başı (Chodrak ve Tashi, 2000, s. 93).

Keşişler manastırdaki odalarında uyumak için halılarını evlerinden getirirler. Halının kalitesi ve deseni keşişin aile geçmişini yansıtmaktadır. Budist semboller ile hayvan figürleri, bitkisel ve geometrik motifler ve madalyon, başlıca desen elemanlarıdır.

Resim 10: Lotus çiçeği madalyonlu, doğal boyalı bir khaden, yün atkı ve çözgü, 166x76 cm., 19.yy. sonu-20.yy. başı (Chodrak ve Tashi, 2000, s.85).

2.1.2. Khagangma

Özel misafirler ve saygın lamalar için khaden veya medistasyon halısı üzerine ayrıca serilen kare veya dikdörtgen formundaki oturma halısıdır (Resim 11). Khadenin yarısı büyüklüğüdür.

Resim 11: Beş pençeli imparator ejderinin değerli bir taş tutarken simurg ile tasvir edildiği doğal boyalı bir khagangma, 88x80 cm., yün atkı ve çözü, 20. yy. başı (Chodrak ve Tashi, 2000, s.132).

2.1.3. Shugden

Özel misafirlere sunulan bir oturma halısıdır. Ejder ve simurg, vazo içinde çiçekler, madalyonlar ve bulut motifleri ile süslediği gibi, serpm çiçek desenli örnekleri de vardır (Resim 12).

Resim 12: Sentetik boyalı shugden, yün atkı ve pamuk çözü, 72x60 cm., 20. yy. başı (Chodrak ve Tashi, 2000, s.135).

2.1.4. Gyabney

Minder kılıfı olarak dokunan halılardır. Arkalık olarak kullanılırlar (Resim 13, Resim 15). Ayrıca saygın lamaların oturduğu tahtlar için de arkalık dokunmuştur. Bunlar genellikle deniz kabuğu şeklinde olup lamanın saygınlığını ifade eden ying-yang, ejder, simurg gibi Budist semboller ile süslenmiştir (Resim 14). Ayrıca 20. yüzyılda bisiklet minder kılıfı dokunduğu bilinmektedir (Myers, 2009, s. 48).

Resim 13: Değerli bir taş tutan ejder desenli, doğal boyalı bir gyabney, 63x36 cm., yün atkı ve pamuk çözgü, 20. yy. başı (Chodrak ve Tashi, 2000, s.141).

Resim 14: Doğal boyalı taht arkalığı, yün atkı, pamuk çözgü, 76x64 cm., 20. yy. başı (Chodrak ve Tashi, 2000, s. 118)

Resim 15: Sentetik boyalı arkalık, pamuk atkı, yün çözgü, ipek hav, 124x65 cm., 20. yy. ortası (Chodrak ve Tashi, 2000, s.121).

2.2. Meditasyon Minderi Olarak Kullanılan Halılar

Bu halılar hem bireysel kullanıma yönelik kare formunda (Resim 16), hem de birden fazla kişinin yan yana oturarak meditasyon yapması amacıyla karelere bölünmüş bir yolluk şeklindedir (Resim 17). Kare formundaki meditasyon halılarında uzun havlı dış bordür görülmektedir (Resim 16). Bu özellikteki halılara wangden denmektedir. Wangden Tibet'te bulunan bir vadi olmakla beraber, meditasyon minderleri tipi halıların doğduğu yerdir (Stone, 2013, s. 303). Halılarda gamalı haç motifi, geometrik madalyon ve geometrik bordür sıklıkla görülmektedir. Wangden tipi halılarda düğüm sadece önde kalan çözgüler üzerine atıldığından, halıların arka yüzünde çözgüler belirgindir.

Resim 16: Doğal boyalı meditasyon minderi, 75x75 cm., yün atkı ve çözgü, 19.-20. yy. (Chodrak ve Tashi, 2000, s.74).

2.2.1. Tsokden

Khaden ile yaklaşık aynı genişlikte fakat daha uzun olan yolluk tipindeki halılardır (Resim 17). Bu tip halılarda desen, lotus çiçeği gibi motiflerin ve madalyonların yan yana tekrar etmesi ile oluşmaktadır. Tekrar eden ve bazı örneklerde kare içine alınan her birim kişinin oturacağı yeri göstermektedir. Toplantı odası ve şapel gibi yerlere serilmekte ve dini törenlerde keşişler üzerinde dua etmektedir.

Resim 17: Tsokden, 190x38 cm., pamuk çözgü, yün atkı ve hav. (Page, 1994, 141).

2.3. Eyer ve At Örtüsü Olarak Kullanılan Halılar

Yerel dilde makden ve taden olarak adlandırılan halılar khadenden sonra Tibet yaşamında en yaygın kullanılan halı tipleridir. At, eşek ve öküz gibi hayvanları hem rahat ettirme ve ısıtma hem de dekoratif amaçlı dokunurlar.

2.3.1. Makden

Makden adı verilen eyer örtüleri iki parçalı takım halinde dokunurlar (Resim 18). Parçalardan biri eyerin altına diğeri ise üstüne serilir. Bu takımlardan günümüze çok fazla örnek ulaşamamıştır. 20. yüzyıla ait örnekler çoğunlukla kelebek şeklinde olup İngiliz asker atlarının eyer örtülerine benzemektedir (Resim 19). Ancak bunlarda geleneksel Tibet eyer örtülerinde bulunan kayış deliklerinden yoktur (Myers, 2009, s. 46).

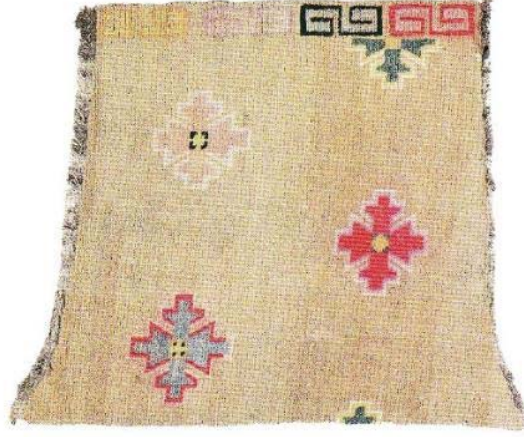
Resim 18: Kelebek biçiminde makden, 106x66 cm., 20.yy. (Myers, 2009, s. 47).

Resim 19: Doğal boyalı makden, yün atkı, pamuk çözüğü, üst parça; 74x60 cm., alt parça; 126x63 cm., 20. yy. (Eiland JR ve Eiland III, 2008, s. 342).

2.3.2. Taden

Taden; eyer örtülerinden ebatça büyük, atın taşıdığı yükün üzerine serilen tek parçadan oluşan at örtüsüdür (Resim 20).

Resim 20: Taden, yün atkı, pamuk çözgü, 122x101 cm., 20. yy. (Myers, 2009, s. 48).

2.4. Binek ve Yük Hayvanlarını Süslemede Kullanılan Dokumalar

2.4.1. Takyab

At, eşek ve katır gibi binek ve yük hayvanlarını süslemek amacıyla dokunmuş, özellikle hayvanın başına takılan, şans getirdiğine inanılan ve bunu temsil eden motiflerle süslenmiş dokumalardır. Hayvan süslerinin havlı ve havsız olanları vardır (Resim 21).

Resim 21: Takyab ve hayvan süsleri (Chodrak ve Tashi, 2000, s.69-70).

2.5. Taban Halıları

2.5.1. Sapden

Taban halısı olarak dokunan Tibet halılarına sapden denmektedir (Resim 22). Yalnızca soylular ve saygın lamaların sahip olduğu büyük ebatlardaki bu halılar, özel törenler ve kabul günlerinde kullanılmaktaydı. Fakat geleneksel Tibet tezgahlarının eni dar olduğundan bu tip halılardan çok dokunmamıştır. Evlerde kullanılan taban halıları 1950'lerin sonuna kadar khaden boyutunda parçalar halinde dokunmuştur. Daha sonra devlet tarafından açılan atöyelere geniş tezgahlar temin edilmiş ve halılar tek parça halinde dokunmuştur.

Resim 22: Doğal boyalı sapden, yün atkı, pamuk çözgü, 215x182 cm., 20. yy. başı (Chodrak ve Tashi, 2000, s.120).

2.6. Kapı Örtüsü Olarak Kullanılan Halılar

2.6.1. Goyo

Goyo; aristokratların evinde kullanılan kapı örtüsüdür. Desen ve biçim açısından benzeri olan pencere örtüleri de bulunmaktadır. Goyo, tıpkı khaden gibi hem rahatlık ve sıcaklık için hem de dekor amaçlı dokunmuştur (Resim 23).

Resim 23: Doğal boyalı goyo, yün atkı, pamuk çözü, 204x92 cm. (üst), 99 cm. (alt), 20. yy. başı (Chodrak ve Tashi, 2000, s.115).

2.6.2. Kathum

Kathum; manastırlar için dokunmuş dekoratif kapı örtüsüdür. Genellikle değerli bir taş tutan bir ejderha ile süslenmiştir (Resim 24).

Resim 24: Beş pençeli imparator ejderinin değerli bir taş ile tasvir edildiği doğal boyalı kathum, 137x70 cm. (üst), 82 cm. (alt), Yün çözü, pamuk atkı, 20. yy. başı (Chodrak ve Tashi, 2000, s.110).

Sonuç

Tibet coğrafyası soğuk, yüksek ve ulaşımı zor bir yapıdadır. Bu yüzden Tibetliler tarih boyunca komşu toplumlardan soyutlanmış, kapalı bir yaşam sürmüşlerdir. Çin Halk Cumhuriyeti'ne bağlı olmasına rağmen Tibet kendine özgü bir kültüre sahiptir. Ancak göçebe bir toplum oldukları için başta Çin

olmak üzere komşuları ile kültür alışverişi yapmışlardır. Göçebe toplumlar için eşyaların kolay taşınabilmeleri ve iklim koşullarına uygun olmaları çok önemlidir. Bölgenin yüksek dağlarında yetişen hayvanlardan elde edilen kaliteli yün halı dokumacılığın gelimini etkilemiştir. Soğuk hava koşullarında sıcak tutması, kolay temizlenmesi ve taşınabilmesi halıları Tibet yaşamının önemli bir parçası haline getirmiştir. Yaşamın hemen her alanında kullanılan halılar dokunmuştur. Tibet halılarının en geniş sınıfını oturma ve yatma amaçlı dokunan khadenler oluşturmaktadır. İkinci sırada ise makden ve tadenler yani at ve eyer örtüleri yer almaktadır. Diğer halı türleri ise; kapı-pencere örtüleri, taban halıları ve hayvan başlıklarıdır. Bu halılar işlevsel özelliklerin yanında dekor amacı da taşımaktadır. Yalnızca gündelik ihtiyaçlar için değil, dini liderler ve törenler için de özel halılar üretilmiş ve Budist desenler ile süslenmiştir. Bunlar meditasyon ve dini ritüeller sırasında kullanılan halılardır. Manastır halıları içinde renk, malzeme ve teknik açıdan tamamen Anadolu kökenli halılar olduğu bilinmektedir (Ertuğ, 1996, s. 10). Tibet ve Anadolu halıları arasındaki bu bağlantı; yalnızca ticaretin gelişmesini değil dinlerin, orduların, bilgi ve kültürlerin doğudan batıya aktarımını sağlayan dünyaca ünlü İpek Yolu sayesinde olduğu söylenebilir.

Kaynakça

- Allane, L., (1993), *Chinese Rugs: A Buyer's Guide*, London, Thames and Hudson.
- Chodrak, T. ve Tashi, K., (2000), *Of Wool and Loom, The Tradition of Tibetan Rugs*, Bangkok, White Orchid Press.
- Cole, T., J., (1990), Tibetan Rugs: A Tribal Tradition, *Hali Magazine*, (Sayı 49), Londra, Worldwide Hali Publications, s. 16-29.
- Eiland JR, M., L., ve Eiland III, M., (2008), *Oriental Rugs*, Londra, Lawrence King Publishing, s.338.
- Ertuğ, A., (1996), *Turkish Carpets from the 13th-18th Centuries*, İstanbul, Tekstilbank.
- Hali Magazine*, (1990), (Sayı 51), Londra, Worldwide Hali Publications.
- Hali Magazine*, (1990), (Sayı 54), Londra, Worldwide Hali Publications.
- Hali Magazine*, (1992), (Sayı 62), Londra, Worldwide Hali Publications.
- Hali Magazine*, (1994), (Sayı 75), Londra, Worldwide Hali Publications.
- Hali Magazine*, (1998), (Sayı 98), Londra, Worldwide Hali Publications.
- Hali Magazine*, (1999), (Sayı 103), Londra, Worldwide Hali Publications.
- Hali Magazine*, (1999), (Sayı 105), Londra, Worldwide Hali Publications.
- Mallet, M., (1998), *Woven Structures A Guide to Oriental Rug and Textile Analysis*, Atlanta, Christopher Publications.
- Myers, D., K., (2009), Discovering Tibetan Carpets, The Mariani Collection, *Arts of Asia*, (Sayı 39), Hong Kong, Arts of Asia Publications Limited, s. 45-37.
- Page, J. Ve Page, S., (1994), *The Woven Mystery Old Tibetan Rugs*, Bankok, White Orchid Press.
- Stone, P., F., (2013), *Oriental Rugs*, Singapore, Tuttle Publishing.
- Wild, T., (2011), *Sözlü Görüşme*, Berlin.
- Wild, T., (2009), Yarlung Drumze, *Hali Magazine*, (Sayı 161), Londra, Worldwide Hali Publications, s. 66-69.